

I OCTOBER 1938.

AFLEVERING 6.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en JAC. P. THIJSSE.

REDACTIE :

Dr J. HEIMANS, AMSTERDAM.

Dr JAC. P. THIJSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE :

Dr J. HEIMANS, MICHEL ANGELO-
STRAAT 4I, AMSTERDAM-ZUID.

UITGAVE VAN :

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE :

2e OOSTERPARKSTRAAT 223, AMSTERDAM.

POSTCHEQUE EN GIRO 15205.

GEM. GIROKANTOOR AMSTERDAM V. 6482.

BANKIERS: INCASSOBANK

(Bijk. Linnaeusstraat).

PRIJS PER JAAR f 6.50 BIJ VOORUITBETALING.

DE SINT-PIETERSBERG.

Onlangs raakte ik met een nog al zwaartillend geestverwant in gesprek over Limburg. Natuurlijk vermeldde ik den Sint-Pietersberg. Hij stooft op: „spreek mij daar niet van; ik wil dat heele geval uit mijn gedachten bannen”. Ik wist daarop niet anders te antwoorden dan: „hm”.

Maar nu wordt er op eens over den Berg gesproken zoo luid en overtuigend en tot op zekere hoogte ook zoo aangenaam, dat mijn vriend wel heel dikke watjes in zijn ooren moet stoppen, om den banneling tegen te houden.

Dat geluid nu komt van een prachtig boek, een van de beste boeken, die op populair-natuurwetenschappelijk gebied in de laatste kwarteeuw zijn verschenen. Het heet: De Sint Pietersberg en heeft tot „hoofdredacteur” Ir. D. C. van Schaik. Zijn medewerkers zijn Rector Jos. Cremers, Dr. J. Heimans, Fr. H. van Rummelen, Dr. H. Schmitz, S.J., W. Verster, G. H. Waage en A. de Wever. Voorts is er een voorwoord van Mr. Dr. W. G. A. van Sonsbeek, Commissaris der Koningin in Limburg en men heeft een aandoenlijke hulde gebracht aan den grooten Hollandschen vriend van

Zuid-Limburg, mijn onvergetelijken voorganger en medewerker wijlen E. Heimans, door een zijner laatste opstellen op te nemen: Een Paaschwandeling over den Sint Pietersberg in 1914. Ik zou u willen aanraden, die wandeling nog eens te doen om te zien, wat er in de laatste kwarteeuw in het Jekerdal en van den Sint Pietersberg verloren is gegaan en behouden gebleven. Alles met alles is die wandeling nog altijd de moeite waard en als echt wakker, wetend en gevoelend wandelaar is Heimans nog altijd onovertroffen. Zijn vriendschap met Rector Cremers mag symbolisch heeten voor de betrekkingen tusschen de Limburgsche natuurvrienden en de steeds talrijker wordende gasten uit Holland. De rector getuigt daarvan opnieuw in zijn Inleiding tot dit boek.

Ir. Van Schaik is „beroeps-berglooper”. Berglooper is inderdaad de gebruikelijke term, om hen aan te duiden, die uit lust of bedrijf de ondergrondsche gangen van den Berg betreden: grotten-en-gangen-bergsport. Ondanks de eigenaardige gevaren, daaraan verbonden, wordt deze sport door jong en oud nog wel meer beoefend, dan de gemiddelde „Hollander” wel zou denken. Maar Ir. Van Schaik had een taak te vervullen, n.l. een bedrijfstunnel aan te leggen, dwars door den berg heen van het Jekerdal naar het Maasdal voor de Kalkmergel-maatschappij St. Pietersberg, die den westkant van den berg bewerkt. Aan de Oostzijde, nabij Slavanten, ligt het groote bedrijf van de E.N.C.I.

De onderzoekingen van Van Schaik werden bijzonder uitgebreid en grondig en leidden hem zelfs naar Parijs naar de archieven van het Ministerie van Oorlog. Ook Haagsche en Maastrichtsche archieven verschaften inlichtingen.

Maar vooral de Franschen. Die hebben Maastricht bij herhaling belegerd en ingenomen. De gangen en grotten van den Sint Pietersberg hadden strategische beteekenis vooral voor het fort Sint Pieter en de Franschen hebben na de belegeringen van 1747 en 1794 met groote degelijkheid en nauwkeurigheid het gangenstelsel opgenomen en gekarteerd. Die kaarten zijn nog volkomen bruikbaar. Ook zijn er heel belangrijke rapporten uitgebracht, het een al belangrijker en onderhoudender dan het ander en ik ben er Ir. Van Schaik zeer dankbaar voor, dat hij in het slothoofdstuk van het boek daar een uitgebreid overzicht van geeft.

Met dat al, vooral ook door de onderzoekingen van Van Schaik zelve hebben wij nu een verhandeling over den hollen Sint Pietersberg, die ver en ver uitgaat boven alles wat tot nu toe daarover is gepubliceerd en wij zien het geval nu heel wat anders, dan een gewoon banaal toeristen-bezienswaardigheidje. Veel van de gangen zijn door het werk van de E.N.C.I. verloren gegaan. De Maatschappij heeft haar goeden wil getoond door belangrijke partijen te fotografeeren, in het bijzonder de wanden met merkwaardige teekeningen en opschriften. Enkele van deze mooie foto's versieren ons boek.

In het volgend hoofdstuk behandelt Van Rummelen den „Bouw en wording van den Sint-Pietersberg”. Misschien herinnert ge u Sam Weller en zijn verklaring, dat zijn gezichtsvermogen „beperkt” was, zoodat hij niet door een planken deur kon kijken. Geologen kennen deze beperking niet en kijken met plezier door meer dan

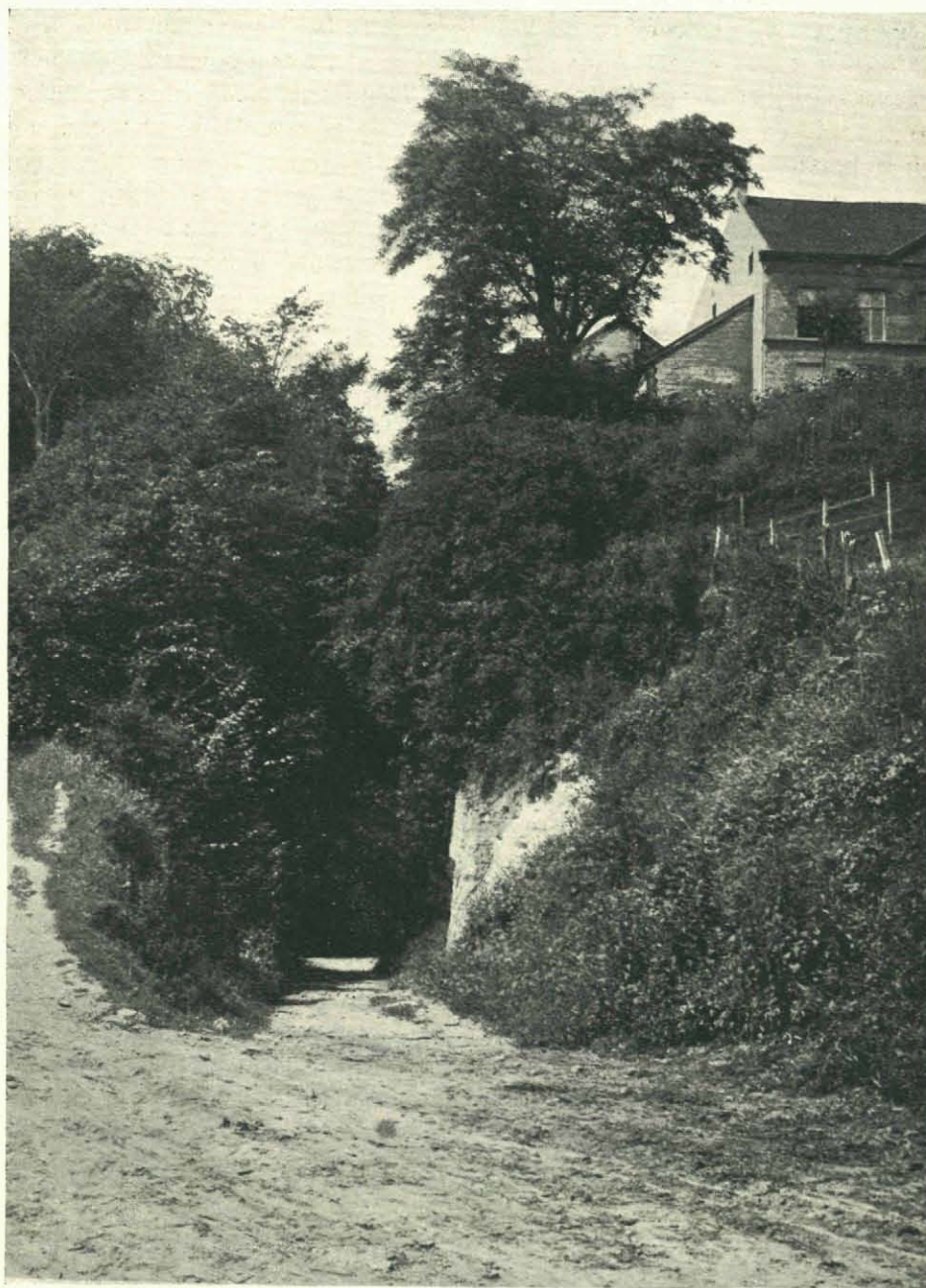

Fig. 1. *Ingang van den St. Pietersberg onder Zonneberg.*

een kilometer aardschors, weliswaar door het sleutelgat, in dit geval hun boorgaten. Van Rummelen is daardoor in staat zijn Sint Pietersberg op te bouwen boven een aloud „onderaardsch gebergte” dat zich uitstrekt van Hasselt naar Dusseldorf. Nu beleven we eventjes gauw een paar honderd millioen jaren geschiedenis van het stukje aardkorst tusschen Coblenz en Sittard, een geschiedenis van land en zee. Het land schuift en barst en rijst en daalt, de zee komt van tijd tot tijd over alles heen (transgressie) en trekt zich weer terug (regressie), knabbelt heele kuststrooken weg, maar herbergt ook alweer millioenen levende wezens klein en groot, die op den zeebodem nieuwe toekomstige bergen opbouwen. Nu eens hebben we te doen met een ondiepe, dan weer met een diepe of een middelsoort diepe zee.

Wanneer wij dit allemaal lezen, dan is het wel goed er van tijd tot tijd aan te denken, dat dit loopt over honderden millioenen jaren, anders wordt het ons wel wat te onrustig. Het is natuurlijk onmogelijk, zoo'n groot stuk geologie in een paar vellen druks uitvoerig genoeg te behandelen, om volkomen begrijpelijk te zijn. Van Rummelen beperkt zich dus tot wat hij noemt een „vrije vertaling” en is er nu wonderwel in geslaagd, om ons ten slotte door alle aardlagen en avonturen heen te brengen tot onder, in en boven op den Sint Pietersberg, waar wij dan ten slotte belanden in de Limburgsche klei boven het zand en grint van het hoogterras. Tot rust komen wij niet, want het geologisch gebeuren gaat voort en wel sinds een paar duizend jaren onder sterken invloed van een nieuwen „geologischen factor” den mensch.

De auteur had gerust nog wat meer elementair kunnen schrijven, zonder ons te beleedigen. Het is trouwens heel wel mogelijk, elementair te schrijven zonder dat de lezer er last of narigheid van heeft. De onwetende merkt het toch niet en de ingewijde heeft er plezier in, wanneer de wetenschap eens een eenvoudig en smaakvol kleed krijgt. Enkele kaarten en profielen zouden nog welkom zijn en misschien is het voor oude oogen wel wenschelijk, dat de bijzonder interessante afbeelding 7 op blz. 114 nog eens in duidelijken druk ware herhaald.

Twintig eeuwen steenhouwers-werk hebben den Berg niet alleen als het ware uitgehold, maar hebben ook honderden en nog eens honderden soorten van versteeningen aan den dag gebracht. Wonderlijk genoeg hebben de moderne mergel- en cement-bedrijven niet zoo veel opgeleverd als we wel mochten verwachten bij zoo enorme grondverplaatsingen. We hadden zoo graag nog eens een Maashagedis of een Reuzenschildpad te voorschijn willen zien komen. Maar we mogen niet vergeten, dat het totaal der vroegere uitgravingen die van de laatste twintig jaren toch nog altijd overtreft. Het is natuurlijk een strop, dat de Franschen in 1795 ons mooiste fossiel van de Maashagedis meegenomen hebben naar Parijs, maar gelukkig heeft het Maastrichtsch Museum toch ook heel mooie brokken. Van Rummelen had er ook wel eens aan mogen herinneren, dat Teyler's Museum in Haarlem en van de Maashagedis en van de Reuzenschildpad prachtige dingen te zien geeft. Helaas weten nog zoo weinig menschen en scholen den weg naar Teyler's Museum te vinden.

Over de vuursteenformaties, de geologische orgelpijpen, de dolinen vertelt Van Rummelen ook veel belangrijks, alles met alles genoeg, om levendig het besef te wek-

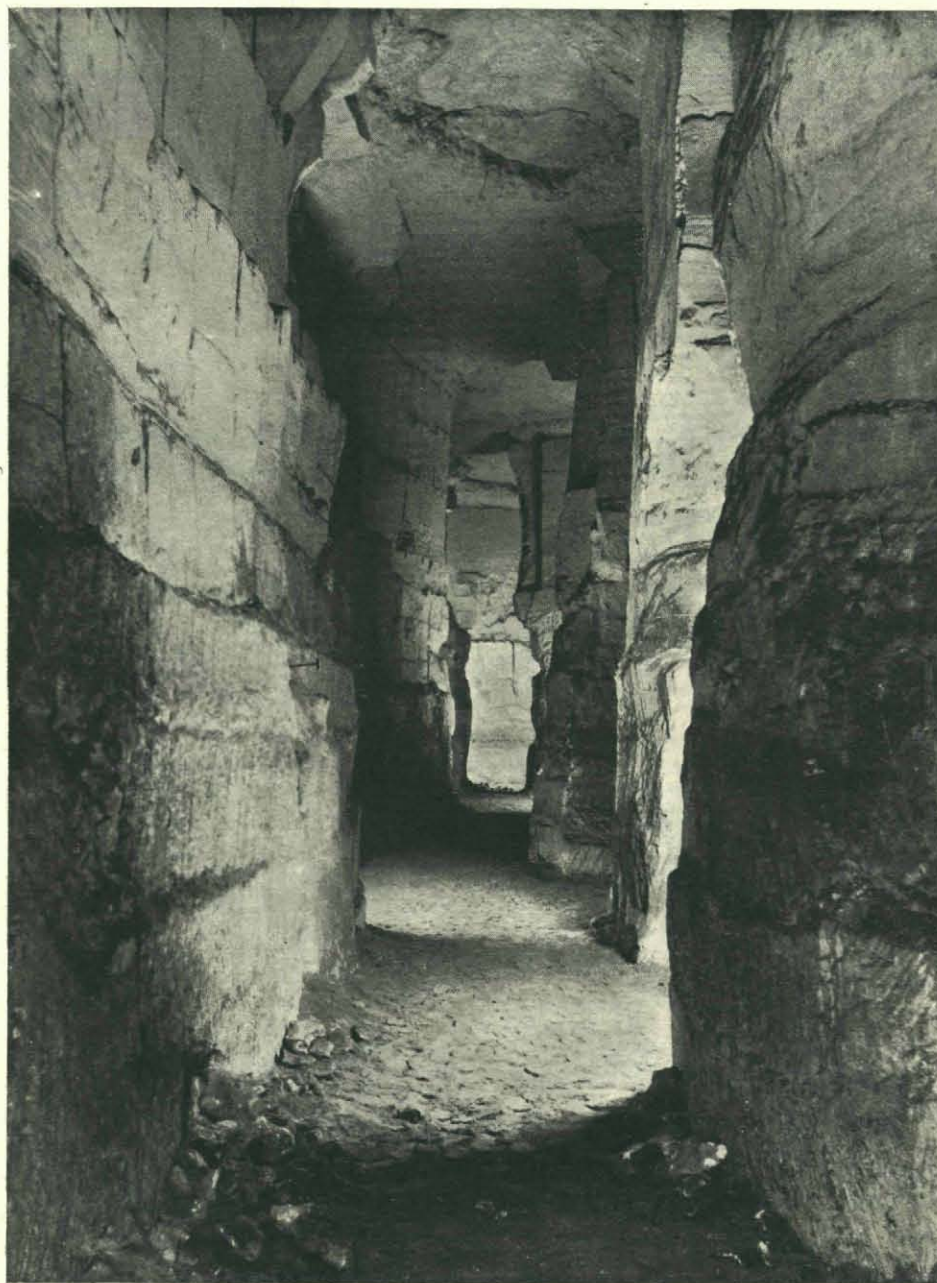

Fig. 2. Hooge, uitgediepte gang in het Noordelijk gangenstelsel. (Blz. 44).

ken, dat de Sint Pietersberg ook nu nog een onwaardebaar landschap is niet alleen om zijn schilderachtigheid en geschiedkundige aantrekkelijkheid, maar vooral als aangename inleiding tot de belangrijke en boeiende wetenschap der Geologie en in het bijzonder de kennis van het rijke complex van Zuid-Limburg.

Waage behandelt de dierenwereld van den Sint Pietersberg. Hij begint met de Zoogdieren. De Vleermuizen krijgen een afzonderlijk hoofdstuk, wat geen wonder is, wanneer wij bedenken, dat juist in Zuid-Limburg in de laatste jaren de studie der vleermuizen met nieuwen ijver wordt beoefend. De vroeger als zoo heel zeldzaam beschouwde Hoefijzerneus-vleermuizen blijken thans vrij gewoon te zijn, tenminste de Kleine.

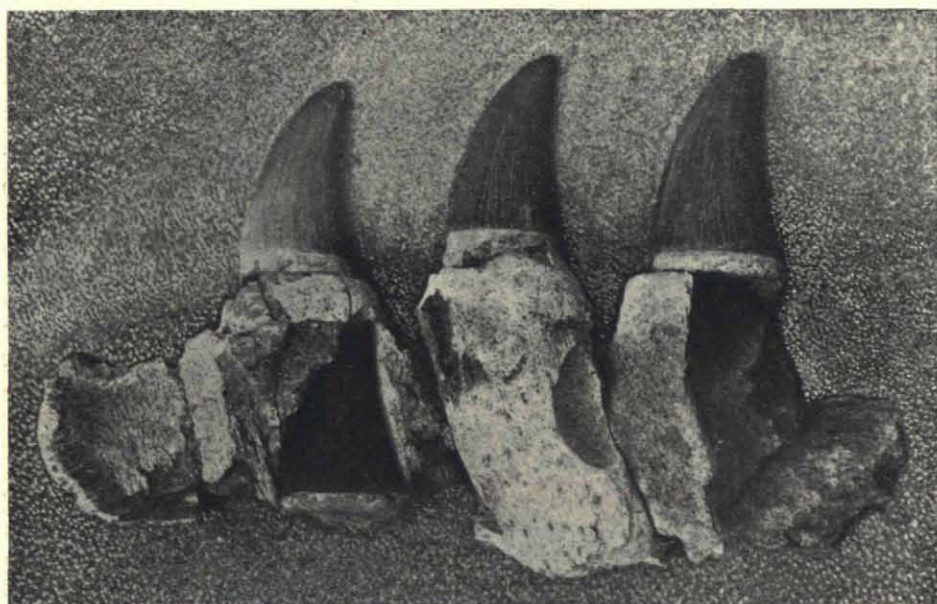

Fig. 3. Tanden van *Mosasaurus*, $\frac{1}{2}$ nat. gr.

Niet minder dan tien van de vijftien soorten van vleermuizen, die in Nederland voorkomen, vinden gastvrijheid in de gangen van den Sint Pietersberg en verschaffen ons een voortreffelijke gelegenheid om nader bekend te raken met hun zoo merkwaardige levensgeschiedenis.

Een andere bijzonderheid van Zuid-Limburg zijn de Slaapmuizen. Eén daarvan, de Eikelmuis of Groote Hazelmuis is niet zeldzaam. Waage vermoedt, dat de Kleine Hazelmuis ook wel op den St. Pietersberg voorkomt en er zijn ook aanwijzingen voor den Zevenslaper. In De Levende Natuur van November 1898 kunt ge nalezen hoe blij Heimans en ik waren met onze „ontdekking” van de Eikelmuis in het Osenbosch. „Nieuw voor Nederland” dachten wij, maar de boeren kenden den vruchtensnoeper al sinds lang.

Voor Vogels, Reptielen en Amphibiën schijnt de Pietersberg nog niet nauwkeurig beschreven te zijn; de grondgesteldheid en de vegetatie doen stellig groote rijkdom en verscheidenheid verwachten.

Evenzoo is de rijkdom aan insecten overweldigend en Waage moet zich vergenoegen met enkele goede grepen, ons vergastende op allerlei aantrekkelijks en zeldzaams. Dankbaar maakt hij gewag van „den man die de insectenfauna van Limburg het meest heeft bekend gemaakt” Mr. A. H. Maurissen en ook van Pater Wasmann (den mierenpater) en de vele Paters Jesuïeten, die tijdens hun theologische studiën

Fig. 4. Boschrank, *Clematis vitalba*.

te Maastricht hun vrijen tijd gebruikten voor biologisch onderzoek in de buurt van Maastricht en niet het minst van den Sint Pietersberg. Eén van hen zullen we straks nog ontmoeten.

Het is wel goed, dat Waage hier eens flink uitpakt over de fauna, want veel „Hollanders” denken bij Zuid-Limburg en den Pietersberg altijd in de eerste plaats aan de flora en dan nog alweer in het bijzonder aan de Orchideeën. Zoo’n heel groot wonder is dat niet, want Flora is altijd gemakkelijker te genaken dan Fauna.

En zij ondervindt dan ook in dit boek een liefdevolle behandeling van een harer oudste en beste vrienden, dokter A. de Wever te Nuth, die meer dan iemand anders

gedaan heeft om de kennis van de Limburgsche plantenwereld te vergrooten en te verdiepen en de liefde ervoor aan te wakkeren bij oud en jong.

In zeventig bladzijden geeft hij een opsomming van de planten van den berg. Wij zijn min of meer gewoon, aan het woord „opsomming” meteen het begrip „droog” te koppelen. Maar dit komt hier nu eens niet uit. Meesterlijk slaagt De Wever er in om van de zeer vele planten toch nog allerlei levensbijzonderheden te vertellen en het geheel te doorstralen met een geest van innige liefde en oprechte bewondering. Ook hier openbaart zich de Pietersberg als een rijke schatkamer, zelfs nu nog, na de verliezen in de laatste jaren geleden.

En nog duidelijker voelen wij zijn belang bij het lezen van het volgend hoofdstuk:

De Sint Pietersberg als planten-geografisch bastion. Ik mag die krijgshaftige uitdrukking wel, geboren als ik ben in 1865 bij het Tweede Regiment Infanterie aan de wallen zelve van de veelomstreden vesting bij de Helpoort, het buurtje, dat Rol heeft geschilderd voor het Verkade-album: de Groote Rivieren.

Heimans dan laat zijn bloementroepen aanrukken uit Oost en West en uit het Zuiden en opdringen langs de smalle bergstrook tusschen Maas en Jeker en zoo zien we dan de Flora van den Sint Pietersberg in haar levend verband met de Atlantische, de Mediterrane en de Pannonische plantenwereld. Alweer

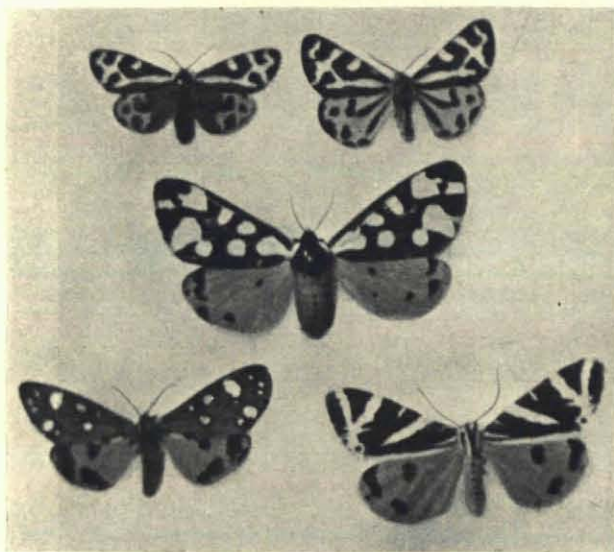

Fig. 5. Zeldzame beervlinders van den St. Pietersberg.

een treffend getuigenis voor de groote wetenschappelijke beteekenis van den Sint Pietersberg.

Ten slotte betreden wij nog eenmaal de geheimzinnige gangen onder leiding van Dr. H. Schmitz S.J., den bekenden auteur van het nog veel te weinig bekende boek „Mieren en hare Gasten” en de groote bevorderaar in ons land van een wonderinteressante tak van wetenschap: de Spelaeo-biologie of grottenleven-onderzoek. Zijn bijdrage voor ons boek: Het Dierenleven in de onderaardsche gangen is meteen de 36e „contribution” voor de Exploration biologique des Cavernes de la Belgique et du Limbourg hollandais. De vorige contributions vindt ge voor een groot gedeelte in het Maandblad van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

De kwaliteit van dit hoofdstuk stemt veel overeen met die van de Wevers bijdrage over de plantenwereld: dezelfde diepe kennis, dezelfde geestdrift, hetzelfde innige

gevoel voor de schoonheid en het mysterie van het natuurleven. Alweer een stuk om te lezen en te herlezen, om te beleven en opnieuw te beleven. De paar bladzijden, gewijd aan *Speolepta leptogaster* (de Teere Grottensmalbuik) zijn alweer een meesterstuk van populair-wetenschappelijk werk. De wetenschap mag blij zijn, dat zij langs dezen weg nieuwe vrienden bereikt, gelijk de leek zich erover mag verheugen, hier toegang te krijgen tot de schatkamers van de wetenschap.

Ir. Van Schaik behandelt nog de Maatschappelijke en Technische beteekenis van den Sint-Pietersberg. Het zou dwaas zijn, dit te noemen: de „keerzijde” van de medaille. Integendeel. Het is wel heel goed, dat de „natuurvrienden” een duidelijk besef krijgen van de economische beteekenis van den Berg en wat hij zoo beteekent voor werk en welvaart van honderden Nederlanders en wat voor kennis en bekwaamheid tot uiting komt bij de verschillende bedrijven. Zelfs had ik dit hoofdstuk nog gaarne wat uitgebreider gezien en met eenige verwijzing naar de toekomst.

Een andere perzik die naar meer smaakt zijn Willy Verster's verhalen en legenden over den Sint Pietersberg en Van Schaik's stuk over de Litteratuur over de Onderaardsche Gangen.

Maar het boek mocht niet te dik worden. Het heeft nu juist de goede maat voor een degelijk en aantrekkelijk werk: tegen de vierhonderd bladzijden.

Als boekwerk is het dan ook bijzonder geslaagd. Het is flink royaal groot octaaf (17 × 25 cm) en gedrukt op prachtig papier, niet dat dolzinnig zware „kunstdrukpapier” maar toch van een zoodanige gladheid, dat de talrijke cliché's er volmaakt tot hun recht komen in den tekst zelve, op de plaats waar zij behooren. Er zijn 160 illustraties en twee kaarten. De illustraties zijn heel goed, sommige zelfs bewonderenswaardig, niet het minst, die welke de E.N.C.I. ter beschikking heeft gesteld. Het zou de moeite waard zijn, eens precies te vertellen, hoe de prachtige foto's van gangen en grotten zijn verkregen. De eenige aanmerking, die ik mij veroorloof, is dat het vruchtje van hondstong op pagina 226 in gebreke blijft zijn vinnige hechtankertjes te vertoonen.

En wat nu? Moeten wij dit boek beschouwen als een In Memoriam? Zal de Sint Pietersberg geheel verdwijnen? Hoe jammer zou dat zijn vooral nu blijkt, dat de tegenwoordige toestand nog zoo veel bevrediging kan schenken en nog steeds mag heeten „het mooiste en meest belangrijke natuurmonument van Nederland” (pag. 17).

Wel, wanhoop niet.

Fig. 6. *Limonia nubeculosa*, een grottenbewonende mug.

Op pagina 29 zegt Ir. Van Schaik: „Men dient zich niet in ergernis blind te staren op het feit, dat men aan de economische belangen te veel heeft gehecht en moet de toestand nemen zooals hij thans is. Het is beter, zich nu *wel* te realiseeren wat er in werkelijkheid verloren gaat, teneinde door overleg en samenwerking bepaalde gedeelten, welke van plantkundige-, geologische-, of cultuurhistorische waarde zijn te redden en in stand te houden. Het is een verheugende omstandigheid, dat in dit opzicht, althans in Zuid-Limburg, de handen meer worden ineengeslagen en niet in het minst van de zijde der cementfabriek alle medewerking wordt verleend, om in dat opzicht tot een resultaat te komen, waarvoor het nageslacht dankbaar zal kunnen zijn”.

En elders (pag. 105) „De onderaardsche gangen van den Sint Pietersberg verdienen het ten volle, dat men door samenwerking alsnog komt tot het behoud van bepaalde gedeelten, welke een blijvend monument kunnen vormen”.

Heimans op pag. 272 zegt: „zoodat we met goede gronden zouden mogen hopen, dat een grootsch opgezette en zorgvuldig geleide poging tot stichting van een reservaat op het laatste stukje binnen Nederland zou voeren tot herstel van de oude glorie van onzen eens zoo beroemden en geliefden Sint Pietersberg.”

Hoe staan nu de kansen daarvoor? Niet slecht. De natuurbeschermingsactie van deze dagen is niet zoo scherp en heftig als vijfentwintig jaar geleden, maar neigt tot vriendschappelijk overleg en wederzijdsch begripen. Ik heb een paar jaar geleden in „Waar wij wonen” van deze stemming getuigd en overal instemming gevonden. Het zou heerlijk zijn, wanneer de Sint Pietersberg thans een aanleiding zou geven, een overeenstemming te bereiken tusschen de economische belangen en die van wetenschap en natuurgenoet. De E.N.C.I. toont reeds haar goeden wil. De wetenschappelijke belangstelling en de liefde voor de natuur zijn in Limburg groot en uit zich daar sterker dan waar ook in Nederland. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg bloeit er al sinds bijna dertig jaren, getuige zijn voortreffelijk orgaan: het Natuurhistorisch Maandblad en het telt de Gedeputeerde Staten onder zijn leden. Voor Natuurbescherming kwam het Limburgsch Landschap tot stand. De Commissaris der Koningin, de Burgemeester van Maastricht, de Hoofdingenieur der Staatsmijnen zijn leden van het Bestuur der Vereeniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Er is een streekplan voor Limburg in bewerking.

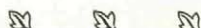
Dit stemt alles zeer hoopvol en zoo durven wij verwachten, dat binnenkort de positie van den Sint Pietersberg voor de toekomst zal worden verzekerd. Ik erken, dat het een moeilijk en ingewikkeld werkstuk zal blijken, maar hoop op welslagen. En de ervaring hierbij opgedaan moge er toe strekken om ook voor Zuid-Limburg, voor heel Limburg de maatregelen te treffen, die zoo noodig zijn voor het levensgeluk van de Limburgers niet alleen, maar ook voor heel Nederland, dat Limburg kent en lief heeft.

Om nog eens op het boek terug te komen; in zijn woord vooraf zegt Mr. Dr. W. G. A. van Sonsbeek: „Dit boek is geen strijdschrift”. Dat zij zoo. Maar wij hopen toch,

dat het opwekt tot actie en tot bevrediging. Zoo kan het ook in dezen wrangen tijd een voorbeeld geven van oplossing van moeilijkheden langs minnelijken weg.

JAC. P. THIJSSÉ.

„De Sint Pietersberg” is uitgegeven bij de N.V. Drukkerij en Uitgeverij Leiter-Nypels te Maastricht. De prijs is gesteld op f 4.90 per ingenaaid en f 5.90 per gebonden exemplaar, terwijl er nog een beperkt aantal luxe-exemplaren in den handel worden gebracht à f 10.—. Na 1 October kunnen deze prijzen verhoogd worden respectievelijk met f 1.— en f 2.50.

EEN AARDIGE WOLFSPIN.

OCYALE MIRABILIS CL., DE MERKWAARDIGE HARDLOOPER.

Merkwaardig is deze harddraver zeker en merkwaardiger nog dan het dier zelf is het feit, dat zijn portret (fig. 1) nog nooit in „de Levende Natuur” heeft gestaan, in geen enkele van de twee en veertig jaargangen.

Ocyale is een *wolfspin*, een *Lycoside*, van groot kaliber en heel geen zeldzame verschijning. Evenals haar verwanten bemachtigt ze al jagend haar prooi, maar in allerlei opzichten wijkt ze verder zoozeer van haar familieleden af, dat ze daaraan zeker haar bijnaam van „*mirabilis*” te danken zal hebben.

Dat begint al met den lichaamsbouw. De meeste *Lycosiden* zijn gekenmerkt door een naar verhouding tot het achterlijf sterk ontwikkeld kopborststuk, korte stevige pooten en een groote mate van onbepaaldheid voor iemand, die geen lust of tijd heeft om de beesten uit elkaar te plukken en er mikroskopische preparaten van te maken.

Met dit laatste zinnetje haal ik me natuurlijk een niet zeer waardeerend schouderschokje van alle systematici op den hals. Ik kan het niet helpen. Ik houd meer van de levende natuur dan van de systematiek, al zal ik ook oogenblikkelijk toegeven, dat je zonder den bouw van een dier grondig in oogenschouw te nemen, veel biologisch belangrijks zoudt missen of niet kunnen begrijpen.

Na dit kleine — naar ik hoop voor een ieder bevredigende — intermezzo over de systematiek zult u nog beter kunnen begrijpen wat een prettig dier *Ocyale* is. Ze onderscheidt zich onmiddellijk door haar flink postuur en

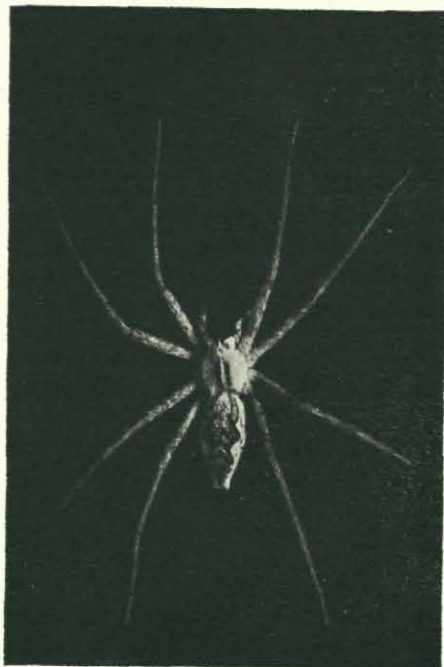

Fig. 1. *Ocyale mirabilis*, bijna 2 × vergr.